

die zich als een dynamiek manifesteert. Glas onderkent dit in het thematiseren “van het evangelie als een dwaasheid, van het kwaad dat ouder en sterker is dan de mens, van verlossing van buitenaf door een onbegrijpelijke daad van goddelijke zelfopoffering, van noodzaak van bekering, van overgave en geestelijke eenwording met Christus, van vernieuwing door de Heilige Geest, van een Koninkrijk dat niet van deze wereld is en toch al hier begint, enzovoort” (55).

Zulke reflecties zijn vreemd (geworden) in de filosofische bedrijvigheid die we zowel in de beslotenheid van faculteiten wijsbegeerte als in de publieke sfeer van de media en van de voordrachten aantreffen. Moeten die reflecties marginaal blijven? Ook als de stijl en de woordkeuze van deze overwegingen niet de onze zijn, moeten we ons toch wel heen kunnen zetten over de verstarrende vooroordelen tegen wat sommigen misprijzend ‘vroomheid’ noemen om in alle onbevangenheid te kijken wat er in de geest van bepaalde denkers leeft. Mogen we immers van de filosofische gevoeligheid niet verwachten dat zij haar historische wortels onderkent en dus beseft dat de cultuur, waartoe we ook intellectueel behoren, zoals Gerrit Glas in zijn boeiend en helder gestructureerd essay schrijft, zich situeert in een eeuwenlange en brede christelijke traditie? Of deze reflecties uiteindelijk nog ‘filosofisch’ moeten heten, is slechts een academische kwestie die niemand beroert als die zich existentiële vragen stelt of als die zich verwondert over het feit dat er werkelijkheid is.

Jacques DE VISSCHER (Sint-Denijs-Westrem)

*

TRIPTIEK

Harry Jansen, *Triptiek van de tijd. Geschiedenis in drievoud*, Vantilt, Nijmegen, 2010, 536 pp., geïll., € 39,95 ISBN 9 789460 040511

In zijn boek *Triptiek van een tijd* onderscheidt Harry Jansen in de geschiedwetenschap drie stromingen: de politiekinterpreterende, de maatschappijexplorerende en de cultuurrepresenterende geschiedenis. Deze houden verband met de drie belangrijke wetenschapsopvattingen van de hermeneutiek, het positivisme en het narrativisme. Dit wil evenwel niet zeggen dat de drie stromingen zouden samenvallen met deze wetenschapstradities. Immers, ze ontwikkelen zich in interactie met elkaar en zijn getekend door een esthetiek die eveneens een driedeling kent. Het ‘historische driestromenland’ kent het ‘spel’ als esthetisch criterium, vervolgens spelen de categorieën ‘eenvoud, harmonie en symmetrie’ hun rol en tenslotte komt het ‘sublieme’ aan de orde met daarin opgenomen ‘trauma’ en ‘terror’. Parallel met deze driedeling treft men vervolgens ook “drie perspectieven en drie leeswijzen” aan: een politiekinterpreterend lezen, een maatschappijexplorerend lezen en tenslotte een cultuurrepresenterend lezen. Eveneens een trias treft men aan in de manier waarop historici met de tijd omgaan: in elk van de drie stromingen wordt inderdaad “op een eigen wijze vorm” gegeven aan de historische tijd.

In de uitwerking van bovenstaande drieluiken staan zeer lezenswaardige bladzijden. Zo bijvoorbeeld verwijs ik naar Jansens bespreking van Diego Velasquez' schilderij *Las Meñinas* (1656). De analyse van dit werk en de manier waarop de auteur het plaatst naast de werken van Picasso en *Las Meñinas* (1987) van Joel-Peter Witkin klinkt interessant. Al voeg ik er onmiddellijk aan toe dat wanneer men toch expliciet een esthetisch criterium in de geschiedbeoefening naar voren schuift, men wel meer diepgang had mogen verwachten. Met veel vrucht had de auteur hier het boek *Kunst als spiegel voor de mens* (1983) van Jacques De Visscher kunnen lezen.

Deze aanmerking op Jansens bespreking van *Las Meñinas* kenmerkt zowat het hele boek. Op heel wat plaatsen brengt de auteur interessante insteken aan, boort hij soms een boeiende problematiek aan, wekt hij bij de lezer hoopvolle verwachtingen... Maar uiteindelijk worden die verstikt door de loodzware indeling van het boek. Het beeld gebruiken van een triptiek kan verhelderend werken, maar de auteur stapelt triptiek op triptiek zodat er van een ordentelijk en inzichtelijk drieluik nog weinig overblijft. Daarbij wordt de lezer afgeschrikt door het steriel en onduidelijk terminologisch jargon dat meer dan eens de tekst hopeloos weerbarstig maakt.

Jammer genoeg treft men dit laatste euvel niet enkel aan in dit boek maar ontsiert het zowat de hele recente geschiedtheoretische literatuur. Het 'Ten Geleide' van de bekende Groningse geschiedfilosoof F.R. Ankersmit, dat Jansens boek inleidt, illustreert dit manco duidelijk.

Ankersmit meent dat in de tweede helft van de twintigste eeuw de geschiedbeoefening in de marge terecht kwam. Geschiedenis werd gereduceerd tot een 'aardig vak' dat 'leuke doorkijkjes' kon geven maar voor het overige haar plaats moest afstaan aan de sociale wetenschappen. Parallel hiermee verloor ook "de geschiedfilosofische reflectie op de historische dimensie van mens en samenleving" haar betekenis. Die barre tijden zouden nu achter de rug liggen. De geschiedenis is helemaal terug in ons zelfbeeld, meent Ankersmit en in haar spoor tekent ook de geschiedfilosofie opnieuw present. Opnieuw is zij "het intellectuele platform van waaruit wij nadenken over wie we zijn en waar we heengaan".

Alhoewel ik vind dat Ankersmit hier een te pessimistisch beeld ophangt van de geschiedbeoefening in de eerste helft van de twintigste eeuw, kan ik mij wel grotendeels terugvinden in zijn eloge op de waarde van de geschiedenis en de geschiedfilosofie. Enkel, hij zet hiermee de lezer van Harry Jansens boek wat op een verkeerd been. En dit heeft veel te maken met de onduidelijke definitie van 'geschiedfilosofie'. Ik verklaar mij nader.

In feite dekt deze term twee afzonderlijke inhouden (de historiografie die strikt genomen hier ook in thuishoort, wordt veelal gezien als een onderdeel van de geschiedschrijving): primo de speculatieve en secundo de kritische (of analytische) geschiedfilosofie. De eerste richt zich op het verleden van de mensheid zelf (*res gestae*), de tweede heeft de kennis en de beschrijving van dit proces als onderwerp (*historia rerum gestarum*). Een interessante uiteenzetting hierover kan men onder meer lezen bij Raymond Aron in zijn studie over Dilthey, Rickert, Simmel en Max Weber (1938) en eveneens in een vroeger werk van Ankersmit, namelijk *Denken over geschiedenis* (1984). Waar de Groningse auteur in de inleiding tot Jansens boek spreekt over een geschiedfilosofie die ons laat nadenken "over wie we zijn en waar we heengaan", die "cruciaal [is] voor het verstaan van de eigen tijd", lijkt hij toch vooral de speculatieve geschiedfilosofie te bedoelen.

Maar onder andere op pagina 29 beweert Jansen evenwel dat hij in het spoor van de Amsterdamse geschiedfilosoof Chris Lorenz' te werk zal gaan als een 'geschiedtheoreticus'. In zijn boek *De constructie van het verleden* (1987) stelt Lorenz heel duidelijk dat men zich in de geschiedtheorie bezig houdt met de analyse van de geschiedwetenschap "dat wil zeggen: een analyse van de wijze waarop historici het verleden onderzoeken en weergeven in boeken, artikelen etc..." (Lorenz, 14). Of anders gezegd, in het spoor van Lorenz wil Jansen eerder spreken als een kritische dan wel als een speculatieve geschiedfilosoof: zijn aandacht ligt meer bij de manier waarop de historicus het verleden beschrijft dan bij het zelf 'beschrijven' van dat verleden. Zo stelt hij het in ieder geval voor alhoewel hij in zijn bespreking van de relatie tussen de geschiedwetenschap en wat hij noemt "de historische cultuur" wel enkele malen de andere toer opgaat. Zijn pleidooi bijvoorbeeld voor een 'wereldgeschiedenis, komt toch vrij onverwachts uit de hoek.

Dat hij zichzelf in dit boek als een geschiedtheoreticus aandient, is natuurlijk zijn goed recht. En ik zal de laatste zijn om te ontkennen dat een consistente reflectie op de geschiedwetenschap geen waarde heeft. De oproep van H.I. Marrou in zijn *De la connaissance historique* (1954) dat de historicus zou nadenken over de historische methodes en kennis, moet men voluit onderschrijven. In Nederland met onder meer Romein (alhoewel Romeins definitie van theoretische geschiedenis toch weer anders luidt dan die van bijvoorbeeld Lorenz), W.J. van der Dussen, Chris Lorenz en vooral met Ankersmit kwamen ter zake sterke aanzetten tot stand. Geleidelijk aan evenwel begon de geschiedtheorie een totaal eigen leven te leiden, los van de 'gewone' geschiedbeoefening. Dat zij hierdoor een steriele bedrijvigheid aan het worden was, maskeerde men door het creëren van een nodeloos ingewikkeld vakjargon en redeneringen waarbij de gebruikte termen en begrippen niet steeds uitblonken door een inhoudelijke helderheid. Wat hierboven werd gezegd over de 'geschiedfilosofie' blijft geen uitzondering. Niet toevallig moet de auteur toegeven dat het misschien wel zo kan zijn dat de beste historici niet in zijn schema te vangen zijn.

De huidige geschiedtheorie doet mij zeer sterk denken aan de twaalfde-eeuwse discussies in de school van *le Petit-Pont* aan de oevers van de Seine. Gepassioneerd discussieerde men onder andere over vragen als: wanneer een varken naar de markt wordt gevoerd, is het dan de man of de koord die het dier leidt? Een interessante oefening in het logisch denken, die soms kon leiden tot erudiete hoogstandjes maar verder inhoudelijk zonder belang was. Ik vrees dat dit boek van Jansen in hetzelfde bedje ziek ligt.

Raoul BAUER (Puurs)